

Lirsko i epsko u I. S. Turgenjeva (na primjerima novela iz Lovčevih zapisa)

Mešić, Saša-Mario

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:678329>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-02-22**



image not found or type unknown

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)



zir.nsk.hr



image not found or type unknown

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku - Odsjek za ruski jezik i književnost
Diplomski sveučilišni studij ruskog jezika i književnosti; smjer: nastavnički (dvopredmetni)

Saša-Mario Mešić

**Lirsko i epsko u I. S. Turgenjeva
(na primjerima novela iz Lovčevih zapisa)**

Diplomski rad

Zadar, 2017.

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku - Odsjek za ruski jezik i književnost
Diplomski sveučilišni studij ruskog jezika i književnosti; smjer: nastavnički (dvopredmetni)

Lirsko i epsko u I. S. Turgenjeva
(na primjerima novela iz Lovčevih zapisa)

Diplomski rad

Student/ica:

Saša-Mario Mešić

Mentor/ica:

Izv. prof. dr. Zdenka Matek Šmit

Zadar, 2017.

SADRŽAJ:

1. UVOD	1
2. RUSKI REALIZAM	3
2.1. Ruski realizam kao stilska formacija.....	3
2.2. Turgenjevljevi realizam.....	4
3. IVAN SERGEJEVIČ TURGENJEV	6
4. LIRSKO I EPSKO — JEZIK I STIL I. S. TURGENJEVA	9
4.1. Priroda	11
4.2. Karakter	15
4.3. Pripovjedač.....	22
5. ZAKLJUČAK	25
6. BIBLIOGRAFIJA	26
7. SAŽETAK– <i>Lirsko i epsko u I. S. Turgenjeva (na primjerima novela iz lovčevih zapisa)</i>	27
8. РЕЗЮМЕ – <i>Лирическое и эпическое в произведении И. С. Тургенева Записки охотника</i>	28
9. ABSTRACT – <i>Lyric and epic elements in the I. S. Turgenev's A Sportman's Sketches</i>	29

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, Saša-Mario Mešić, ovime izjavljujem da je moj diplomski rad pod naslovom *Lirsko i epsko u I. S. Turgenjeva (na primjerima novela iz Lovčevih zapisa)* rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 20. siječanj 2017.

1. UVOD

U *Lovčevim zapisima* (*Zapiski ohotnika*, 1852.) Ivana Sergejeviča Turgenjeva pejzaž ruske prirode nije samo ukras u pozadini već se funkcionalno uklapa u pripovijedanje. Njih, osim stalnog osjećanja prirode, karakterizira jednostavnost teme, realistička jasnoća i bogata različitost karaktera. Turgenjevljevo poetsko opažanje i opisivanje prirode, uz opise karaktera likova ruskih seljaka-kmetova i vlastelina, otkrili su vrlo mnogo za cjelokupnu svjetsku književnost. Gradeći svoje likove Turgenjev ne želi stvoriti izuzetnu ličnost. To se ponajbolje može vidjeti u liku seljaka Hora. On je čovjek svoje sredine. Nepismen je i nema želju školovati svoje unuke. On je i praznovjeran, što se može vidjeti u trenutku kada kupljenog konja daje svom prijatelju Kaliniču (da ga uvede u štalu), jer vjeruje da je on "sretne ruke". Turgenjev nije ostao samo na vanjskim, vidljivim atributima, već je kroz dijaloge između seljaka i lovca pokazao da je seljak-Hor doista mudar. U tom razgovoru lovac-pripovjedač osjeća nadmoć svog sugovornika. Na postavljena pitanja, Hor zagonetno odgovara, ne dopuštajući lovcu da mu zaviri u dušu. Njega ne zanimaju ljepote europskih gradova, već društveno uređenje tih zemalja; on stalno uspoređuje europske i ruske prilike. Bez svih ovih osobina lik seljaka-Hora bi bio više simbol narodne mudrosti, dok sa svim ovim osobinama on postaje živ čovjek. Turgenjevljevi likovi su uvijek u kontrastu s drugim likom. Kontrast Horu je lik seljaka-kmeta Kaliniča. Pisac pažljivo bira pojedinosti kako bi naglasio kontrast ta dva seljaka (za razliku od ružnog Hora, Kalinič ima lijepo lice koje se dopada na prvi pogled...). Hor i Kalinič su tek zajedno lice i naličje ruskog seljaštva, njegove mudrost, stvaralaštva, darovitosti, zanesenosti i smirenosti. Osuda ruskog kmetstva je i nastala od saznanja da su cijeloj Rusiji mudri Hor i poetični Kalinič sluge i kmetovi ograničenog vlastelina Polutikina. Karakter Hora izražava društvenu povijest ruskog naroda; Kaliničeva priroda izražava narodnu duhovnu stvaralačku snagu. Turgenjev je svjestan jedinstva materijalnog i duhovnog. Nastojao je kroz cijeli svoj stvaralački opus prikazati rusku društvenu misao u njenom najsuvremenijem izrazu, kao svojevrsni kroničar progresivnih težnji ruskog društva svog doba. *Lovčevi zapisi* su uglavnom posvećeni seljacima, a vlastela je u njima, u drugom planu, što je bilo novo u ruskoj književnosti (usp. Babović u: Turgenjev 1973:6-10).

Ono što me je potaklo da u svom diplomskom radu pokušam analizirati *lirsko i epsko* u Turgenjevljevim *Lovčevim zapisima* (*Zapiski ohotnika*) prije svega su savršeni opisi ljepote ruske prirode. S jedne strane oni su precizni i dokumentaristički, a s druge strane lirski i

romantičarski. Lirsko i epsko nadopunjavaju se i u opisima karaktera ruskih seljaka, prostorima u kojima žive, kao i u samom liku pripovjedača; opozicija između lirskog i epskog načela se izražava u odnosu prema pitanju pripovjedača. Neke od navedenih novela sam odabrao zbog toga što se u njima pojavljuju dva karakterno i opisno suprotstavljena lika.

Cilj rada je analizirati razlike, ali i sličnosti između likova-junaka u navedenim novelama; u opisima prirode, kod opisa karaktera određenih likova te u samom liku pripovjedača. U prvom poglavlju predstaviti će se ruski realizam te realizam kao stilska formacija. Uslijedit će poglavlje o piscu i o njegovom stilu pisanja, a zatim će se pokušati napraviti analiza lirskog i epskog u: opisu prirode, opisu karaktera te kroz ulogu pripovjedača i njegov odnos s likovima-junacima iz navedenih novela. Naposljetku će se donijeti zaključak o tome na koji način kombinacija lirskog i epskog pomaže Turgenjevu u stvaranju karaktera likova.

2. RUSKI REALIZAM

2.1. Ruski realizam kao stilska formacija

Proces nastajanja ruskog realizma kao stilske formacije odvija se uglavnom četrdesetih godina 19. stoljeća. Ruski rani realizam, koji je započeo u djelima pisaca koji se još uvijek ubrajaju u romantičare (Puškin, Ljermontov, Gogolj), postavio je rusku književnost kao svjetski relevantnu. Za razliku od zapadnih književnosti, nije bio “književnost građanstva” iz prostog razloga što u tadašnjoj Rusiji nije postojao izgrađen građanski sloj, kao u europskim zemljama. Za nastajanje realizma, uz pojedinačna djela koja postupno grade roman kao dominantnu književnu vrstu, značajna je i tendencija upotrebe motiva iz svakodnevne društvene zbilje. Za ovakve preokrete i tendenciju u četrdesetim godinama 19. stoljeća značajna je pojava tzv. „naturalne škole“ koja je karakteristična po prozi bez fabule, promatranju, opisivanju i analizi kad je posrijedi svakidašnji život, ponajprije grada kao urbanog središta, njegovih ulica i stanovnika iz nižih društvenih slojeva. Za pisce „naturalne škole“ temeljna je književna vrsta *ogled* (rus. *očerk*) kao nefabularna, poludokumentarna crtica, a atribut “fiziološki” koji se je često takvim ogledima pridavao, označava zapravo temeljnu namjenu ove književne vrste kojoj je cilj motrenje društvenog organizma, pa tako upućuje na novo shvaćanje društvene funkcije književnosti; bilo je važno razjasniti djelovanje pojedinaca gospodarskim ili socijalno-psihološkim uzrocima. Sama je književna vrsta “fizioloških ogleda” preuzeta zapravo iz francuske književnosti tridesetih godina, ali je razvitak cijele “naturalne škole” ruska pojava. Pripadnici te škole, koji su počeli stvarati ili su njome inspirirani, bili su: Gogolj, Gončarov, Njekrasov te Dostojevski. Za razvitak „naturalne škole“ i svjesno unapređivanje novih društvenih funkcija ruske književnosti posebno je zaslužan njezin osnivač, Bjelinski ruski književni kritičar, koji je izvršio veliki utjecaj na razvitak ruske društvene misli i književne kritike, te svojim stavovima postavio osnove ruskoj realističkoj kritici. Od pisaca je tražio analizu i kritiku društva te služenje društvenom napretku. (usp. Flaker 1975:302).

Funkcija realističkih djela je prvenstveno društveno-analitička. Pisac-realist oblikuje društveno reprezentativne karaktere, dovodeći ih fabularno u vezu s drugim karakterima, najčešće u sukob. U ruskoj književnosti stilske formacije realizma, u njegovim temama, vrstama i njegovim izražajnim sredstvima, može se prepoznati unutarnja logika i dosljednost. Društvena je funkcija realističkih djela u carskoj i veleposjedničkoj Rusiji četrdesetih godina 19. stoljeća, u uvjetima “surovog” autokratizma Nikole I. (vlada od 1825. do 1855. godine),

posebno izrazita u ruskoj književnosti. Ruski realizam na neki način zadobiva paradigmatSKU kvalitetu i od tada ruska književnost, u odnosu na druge književnosti, nije bila samo ona koja preuzima nego i ona koja drugima daje poticaje. Književnost ruskog realizma, zajedno s književnom kritikom postaje žarištem ruskih ideologija sjedinjujući u sebi filozofsku, ekonomsku i političku misao; neprestano je u središtu društvenog zanimanja te postaje sve više i društvenom snagom koja utire put ka napretku (usp. Flaker 1975: 303).

Realizam u Rusiji nije nastao kao protupokret romantičarskoj formaciji, već je nastao iz kritičkog odnosa pisca prema političkim i socijalnim prilikama u carstvu, i trajao je otprilike četiri desetljeća (od 1840. do 1880.). Za ruski su realizam značajne tri faze. Prvu fazu (rani realizam), predstavlja “Naturalna škola” s ogledima, pripovijetkama i romanima. Druga faza (razvijeni realizam), koji prevladava u pedesetim i šezdesetim godinama 19. stoljeća, razvija roman karaktera u kojemu se govori o mislima i dilemama suvremenog ruskog intelektualca. Standard, s vremenom, postaje široko izveden društveni roman koji se bavi: seljacima i kmetstvom, životom plemstva i građanstva, provincijom, položajem žena i brakom itd.; sve te teme su bile povezane i određene 'konstrukcijom' koja omogućuje analizu uzajamnog djelovanja karaktera i društvene sredine; koja je obilježila njihovo ponašanje i odnose. Najistaknutiji predstavnik je Dostojevski. Posebno je karakterističan roman o “suvišnom čovjeku”, koji nalazimo u stvaralaštvu: Puškina, Ljermontova, Turgenjeva i Gončarova. Treća faza (visoki realizam), šezdesetih i sedamdesetih godina, vidljiva je u djelima dvojice najreprezentativnijih predstavnika: Dostojevskog i Tolstoja, i to kroz radikalno-demokratske nazore i satiričke oblike, koji će nagnjati k oblikovanju društvene zbilje. Dolaskom moderne književnosti (osamdesete godine 19. stoljeća), pojavom novelista i opadanjem značenja romana u ruskoj književnosti, dolazi do dezintegracije realizma (usp. Flaker 1975: 303-305).

2.2. Realizam I. S. Turgenjeva

Svoje književno stvaralaštvo Ivan Sergejevič Turgenjev (1818-1883) otpočeo je četrdesetih godina 19. stoljeća kao sljedbenik Bjelinskog i takozvane “naturalne škole”. Ova škola je opisivala život čovjeka u velikom gradu, urbanoj sredini, potisnutog na margine života. Puškinovom i Gogoljevom pojavom ruska književnost se okreće ka životu

zanemarenog tzv. "malog čovjeka". Turgenjev je iskustvo naturalne škole proširio, a njezinu metodu primijenio na seosku sredinu, proživljavajući snažno i duboko vrijeme u kojem piše. Svojim izraženim darom promatranja i osjećajem za otkrivanje poezije stvorio je junake i žive neprolazne slike iz svakodnevnog života narodnih masa i plemića u vrijeme velikih promjena u društvu i krize feudalizma u Rusiji. Kao strasni lovac Turgenjev je zahvaljujući svojim lovačkim lutanjima po stepskim prostranstvima bio dobro upoznat s životom seljaka, koje je, kroz galeriju izrazitih narodnih likova uključio u svoja djela i u ruski književni korpus (usp. Vuletić 2013: 13-14). Zahvaljujući kretanju po prostranstvima stepe nastala je piščeva prva knjiga, zbirka novela, *Lovčevi zapisi (Zapiski ohotnika)* — prva novela je objavljena 1847., a kao cjeloviti ciklus izašle su 1852 godine. Turgenjevljeve novele na prvi pogled nalikuju na *ogled*e, crtice bez fabule, što su ih pisali pristalice *naturalne škole*, ali s lirski naglašenim lovcem kao pripovjedačem koji susreće zanimljive i pažnje vrijedne likove muških kmetova i koji saznaje za njihove sudbine. Novele su građene na izrazitom paralelizmu čovjeka i prirode, te posebno mjesto u njima zauzimaju poetični krajolici srednjeruskoga područja (Orlovska gubernija), njegovih šuma i stepe (usp. Flaker 1986: 72). Već se u prvoj noveli, *Hor i Kalinič*, vidi neobična novost u ruskoj književnosti. U svojim lutanjima po prostranstvima stepe Turgenjev-lovac vidio je istinsku moralnu snagu u običnom narodu, u seljaku-kmetu, koji obrađuje vlastelinsku zemlju bez prava i mogućnosti korištenja plodova svog rada. Pisac je stvarao likove Hora, Kaliniča, junakinje pripovijetke *Žive mošti*, junake novele *Pjevači* i mnoge druge. Stvarajući *ogled* s temom ruskog sela Turgenjev je, uz opis svakodnevnog života seljaka, kao i u običnim činjenicama, otkrivao poeziju i moralno bogatstvo društveno zanemarenog čovjeka (usp. Vuletić 2013: 14).

3. IVAN SERGEJEVIČ TURGENJEV

Ivan Sergejevič Turgenjev rođen je 9. studenog 1818. u Orelu, nekoliko godina poslije velike pobjede nad Napoleonom koju je ostvarila seljačka masa. Ugledao je svijet uoči Dekabrističkog ustanka u kome je najprobuđeniji dio ruske stvaralačke inteligencije iz redova plemstva ustao u obranu narodne pobjede i svojim životima potvrdio nezaustavljivost društvenog razvitka. Djetinjstvo je proveo u imućnoj plemićkoj obitelji, na vlastelinstvu svoje majke u Spaskom – Lutovinovu. Školovao se na Moskovskom sveučilištu, a potom nastavio studije u Petrogradu gdje je i diplomirao. Imao je želju postati profesor filozofije na Petrogradskom sveučilištu, ali to se nikad nije ostvarilo. Turgenjev se 1843. godine zaposlio u Ministarstvu unutrašnjih poslova gdje je upoznao ljubav svog života, opernu pjevačicu španjolsko-francuskog porijekla, Paulinu Viardot. Nikada se nisu vjenčali, ali je pisac zbog nje napustio namještenje i oputovao u inozemstvo, gdje je i proveo veći dio svog života. Nakon smrti majke Turgenjev je naslijedio veliko imanje. Svojim je kmetovima omogućio da se otkupe, dajući im tako slobodu, kao i slugama.

Za Turgenjeva je Rusija saznala tek kada je časopis “Suvremenik” počeo objavljivati priče o seljacima, koje će 1852. godine biti sažete u knjizi pod naslovom *Lovčevi zapisi*, a zbog koje je autor bio protjeran iz tadašnje prijestolnice na svoje imanje. S njima datira početak Turgenjevljevog “pravog” stvaralaštva. Svojim lirskim odlomcima *Lovčevi zapisi* nagovještavaju i budućeg autora *Pjesama u prozi*. Knjigom *Lovčevi zapisi* Turgenjev se uvrstio u prvi red tadašnjih ruskih pisaca. U svijetu je poznat kao autor romana: *Rudin* (1856), *Plemićko gnijezdo* (*Dvorjanskoe gnezdo*, 1859), *Uoči novih dana* (*Nakanune*, 1860), *Očevi i djeca* (*Otcy i deti*, 1862), *Dim* (*Dym*, 1867) i *Novine* (*Nov'*, 1877). A. Flaker piše da je Turgenjev zajedno s Gončarovom, u epohi grubog i banalnog realizma, sasvim nesvjesno i s neodoljivim instinktom pronašao novu književnu formu (Flaker 1966: 176). Turgenjev je bio poznat i po tome što su ga oduvijek privlačili aktualni društveni problemi pa je o njima mnogo pisao. Najviše ga je zaokupljao problem položaja kmetova u ondašnjoj Rusiji. Pisao je o životu i stanju kmetova, najizraženije u noveli *Malinova voda* (*Lovčevi zapisi*), prikazujući umjetnički i uvjerljivo zlo koje je potjecalo od nepravdnog društvenog poretka. Njegovo pisanje je često izazivalo burne polemike (usp. Crnković u: Turgenjev 2012: 351).

Turgenjev se okušao u gotovo svim književnim žanrovima i rodovima i u svima postigao zavidne uspjehe, ali je uvijek ostao pripovjedač. Bio je nenadmašiv u lirskom pripovijedanju o onome što je čuo od drugih ili sam doživio. Njegova su djela oblikovana kao

specifične pripovijesti, pripovijedane u prvom licu, s lirskim izražajem. Kao pripovjedača najviše su ga zanimali portreti i pejzaži, a istodobno je vrlo realno prikazivao živote ruskih kmetova i njihovih gospodara. Premda u njegovim pripovijetkama nema osobito razvijene fabule, pisac nam neprestano zaokuplja pozornost upoznavajući nas s neobičnim osobama i lijepim krajolicima. U njegovom pripovijedanju važnu ulogu ima jezik koji je postao uzor budućim naraštajima ruskih pisaca. Turgenjev je bio poznat i po svojim pjesmama u prozi, u kojima je, svojim darom poetskog izražaja, pokazivao bogatstvo i ljepotu velikog, moćnog i slobodnog ruskog jezika. Jedan od najznačajnijih ruskih simbolista, Dmitrij Mereškovski, o Turgenjevu je napisao: “Postoje ruski pisci koji nadmašuju Turgenjeva snagom umjetničkog realizma, dubinom psihološke analize i društvenih motiva, ali ne postoji tako privlačan i moćan čarobnjak riječi” (isto: 348). U piščevim romanima fabula je razrađenija i strogo funkcionalna u odnosu na glavne karaktere, junake. Roman o ruskom “suvišnom čovjeku” zasniva se na osnovnom piščevom fabularnom motivu – nikad ostvarene ljubavi. Kod Turgenjeva možemo govoriti o nefabularnosti. Sam je za sebe govorio kako nema smisla za pisanje djela s razvijenom fabulom i intrigom, te kako ga prvenstveno zanimaju portreti (vanjski i unutrašnji), kao i pejzaži. Turgenjev, realist i kroničar, s jedne strane opisuje intelektualna i socijalna kretanja u ruskom društvu, iznad svega na ruskom selu, od četrdesetih do sedamdesetih godina 19. stoljeća, dok s druge strane svoja djela gradi prvenstveno na ljubavnim neprilikama i na smrti. I tu se, u biti, razotkriva uvijek ista suprotnost unutar piščevih djela (usp. Flaker 1965: 78-80). Turgenjev je pisac-realist koji u svojim posljednjim djelima nagovještuje dezintegraciju realističke stilske formacije. Preko Turgenjevlevih djela cijela Europa je upoznala stoljetni život intelektualne Rusije i njezine društvene odnose. Prikazujući Rusiju i njezino društvo sa svom njezinom florom i faunom, pisac je ujedno postavljao i opća ljudska i filozofska pitanja. Ruski sociolozi književnosti svrstali su Turgenjeva među “karakteristične reprezentantne plemićko-vlasteoske linije” ruske književnosti 19. stoljeća. Njegov stil su bez problema prihvatili i hrvatski realisti osamdesetih godina 19. stoljeća (usp. isto: 83-85).

Prevoditelj Zlatko Crnković, pišući o Ivanu Sergejeviču Turgenjevu, citira ruskog kritičara Bjelinskog: ”[...] Čudo jedno kako je vaš *Rus*¹ lijep, divan, iako je daleko od *Tvora* i *Kaliniča*. Vi ni sami ne znate što je *Tvor* i *Kalinič*. To je opći glas. I *Rus* se svima neobično sviđa. Meni se čini da vi pravog stvaralačkog dara ili nemate ili ga imate vrlo malo, i da je vaš dar kao Daljev. Sudeći po *Tvoru*, daleko ćete dotjerati. To je vaše pravo polje. Eto, recimo,

¹ Tako se prvobitno zvala pripovijetka *Petar Petrovič Karatajev*.

Jermolaj i vodeničarka nije bogzna što, sitnica, ali je dobro, zato što je pametno i vješto napisano, ima ideju. A u *Ukoljici* ste, uvjeren sam, izmišljali. Naći svoj put, otkriti svoje mjesto “u tome leži sve za čovjeka, to znači postati svoj. Vaša je zadaća, ako se ne varam, da promatrate stvarne pojave i da ih prikazujete propuštajući ih kroz maštu; ali ne smijete se oslanjati samo na maštu. Još jednom: ne samo Tvor već i Rus obećavaju da ćete biti značajan pisac” (Crnković u: Turgenjev 2012: 351). Z. Crnković citira i poznatog ruskog romanopisca I. Gončarova, tvorca *Oblomova*, koji je autoru *Lovčevih zapisa* napisao slijedeće: “Reći ću nešto smiono: koliko god još napisali pripovijesti i drama, nikad nećete nadmašiti svoju *Ilijadu*, svoje *Lovčeve zapise*; u njima nema pogrešaka, u njima ste jednostavno, uzvišeni, klasični, u njima leži biserje vaše muze; crteži i zvuci u svom svojem sjajnom savršenstvu” (isto: 352). Što su za Turgenjeva značili *Lovčevi zapisi* najbolje govori činjenica da je sam izrazio želju da mu se na grobu napiše: “Ovdje počiva pisac *Lovčevih zapisa*”(isto).

4. LIRSKO I EPSKO — JEZIK I STIL I. S. TURGENJEVA

Suprotnost lirskog i epskog načela u Turgenjevljevoj prozi je jedna od osnovnih karakteristika njegovog stila. Ona se ogleda u odnosu prema jednom ne toliko bitnom elementu proznih oblika prema pitanju pripovjedača. U Turgenjevljevoj prozi suprotnost između lirskog i epskog načela često se tumači i kao suprotnost između romantičarske baštine i realističke pripadnosti, s pejzažom, kao vrlo važnim motivom njegovih djela. Iako je započeo kao lirski pjesnik u prozi, Turgenjev se služio oblicima koje je baštiniio od Ljermontova. Elegične lirske intonacije, uzvici i poetski doživljaji ruske prirode u njegovim se novelama prelijevaju realističkim opisima vremena i prostora (usp. Flaker 1965: 68-71). Turgenjev je poznao život i ljude. Bio je vlastelin polubajkovitog, samo njemu dostupnog svijeta. Ljudski se karakteri u njegovim djelima pojavljuju kao pomodni junaci ili kao humoristički rekviziti za nijansiranje čarobnog svijeta, dok je priroda, koju promatra dječjim očima, područje u kojem on suvereno vlada i u kojem nikada nije sebe iznevjerio (usp. Merežkovski 1966: 173-174). Profinjeni skeptik, promatrač i poznavatelj stvarnosti i nakaznosti vremena u kojem je živio i stvarao – Turgenjev vlada tajnama jezika. Jezika koji u čitatelja neodoljivo izaziva čar prirode, nježnosti proljeća i melankoniju jeseni, koja se zrcali u tišini zaraslog jezera, negdje u zabiti ondašnje vlastele (usp. isto: 173-176). U stvaranju svojih likova Turgenjev je vodio računa i o njihovom socijalnom statusu, smatrajući da socijalno porijeklo njegovih junaka uvjetuje njihovo razmišljanje i ponašanje. Pisac u svojim pripovijetkama izdašno opisuje različite ambijente: od bogatih – vlastelina i vlastelinskih prostora do trošnih i starih kućica seljaka-kmetova: „Uđosmo u kuću. Nijedna sličica nije bila zalijepljena na čiste zidove od brvana; u uglu pred teškom ikonom u srebrnom okovu gorjelo je kandilo; lipov sto bio je nedavno izriban i opran“ (Turgenjev 1973: 21). Zatim: „Evo nas kod kuće, gospodine, – reče mirnim glasom. Vratnice zaškripaše, nekoliko štenadi složno zalaja. Ja podigoh glavu i pri svjetlosti munje ugledah kolibicu nasred prostrana dvorišta ograđena pletarom. [...] Šumareva kućica sastojala se iz jedne sobe, čađave niske i prazne, bez polica² za spavanje i bez pregrada. Pocijepan kožuh visio je na zidu. [...] Pogledah oko sebe, – srce mi se steže: žalosno je ući noću u seljačku kuću“ (isto: 107). Turgenjev je svojim junacima iz redova plemstva podario vlastite osobine, koje u sebi nose osobine književnih junaka četrdesetih godina 19. stoljeća, nastavljajući galerije ”suvišnih ljudi“. Vjerovao je da se

² *Police* (rus. *polati*) – široke daske za spavanje koje se nalaze u ruskim seljačkim kućama, ispod tavanice, između široke ruske peći i zida.

u životu svakog čovjeka skriva tragedija, koje on nije svjestan. Njegovi junaci jako brzo stare, brzo i nepovratno im otječe snaga. Vidio je on dobro da je plemstvo izvršilo svoju ulogu, da su nastupila druga vremena, koja traže sasvim druge ljude koji bi bili u stanju odgovoriti na osnovne zahtjeve povijesnog razvoja. Turgenjev je vladao osobinom dubinskog razumijevanja povijesnog trenutka, vladao je i darom vrlo izoštrenog promatranja. I onda kada njegova umjetnička imaginacija nije bila u stanju, pisac je uspijevaao sirovi “materijal života” pretvoriti u snažne umjetničke slike (usp. Vuletić 2013: 25). Maksim Gorki piše da Turgenjev u svoja djela unosi „novi stav prema plemstvu, stav izrazito negativan, podrugljiv i nepravedan, jer on nije povjesničar i jer je jednostran“. Isto tako naglašava da je i sam pisac kasnije protestirao protiv takvog stava, smatrajući da je on povijesno nepravedan, a zaboravljajući pri tome da su upravo njegovi “suvišni ljudi”, stvorili odnos koji je N. Černiševski³ formulirao u jednom od svojih članaka. Tako je Turgenjev, ruski plemić, jednim likom – likom lovca, u svojim pripovijetkama prikazao život ruskih plemića 40-ih i 50-ih godina XIX. stoljeća. Znajući da je za ono vrijeme lik sanjalice bio značajan i potreban, pisac je, da bi ga zbunio, liku sanjalice u svojim pripovijetkama suprotstavio lik praktičara – kao što se može vidjeti u pripovijetci *Hor i Kalinič*. Gorki dalje nastavlja u svom tonu, pišući da se Turgenjevljevi *Lovčevi zapisi* smatraju jednom od knjiga koje su zadale ozbiljan udarac ropstvu. Pažljivo čitajući pripovijetke nigdje nećemo naći direktan, stvaran protest protiv ropstva jer ga nema. Čovjek iz mase i seljak buntovnik ostali su kod Turgenjeva po strani. *Lovčevi zapisi* su mirne idilične sličice, u njima nema ni riječi gorčine ni glaska gnjeva (usp. Gorki 1962: 216-224).

Turgenjev vjeruje u snagu ljudskih emocija i u snagu prirode. U središtu njegove pažnje nalazi se ljudski karakter, kao i sredina iz koje taj karakter potječe. Književni kritičar Pisarev piše da je kod Turgenjeva uhvaćen smisao našeg života, ali se usporedo s tananim i istinitim konstatacijama i razmišljanjem sreću i strahovito lažni tonovi, stoga su individualni karakteri kod Turgenjeva jako brižljivo obrađeni i zanimljivi u psihološkom pogledu (usp. Pisarev 1962: 44). Bitne karakteristike, koje je stekao u svojoj književnoj mladosti, kao što su romantičarski lirizam i poetičnost (stapanje pisca s pejzažom, razmišljanja o pojavama i ocrtavanje vlastitih osjećaja pri pogledu na njih), feudalni mentalitet i ljubav prema starom vremenu i načinu života – osobine koje su utjecale na mnoge hrvatske noveliste, ističe A. Flaker, Turgenjev nije nikada izgubio (usp. Flaker 1968: 126-134). Isti autor citirajući Šenou kaže: „Diviti se mora čovjek vještini Turgenjevljeva pera. Kompozicija mu je priprosta i

³ Gorki se poziva na članak N. G. Černiševskog »Rus na randevuu« po knjizi V. Bogučarskog »Iz prošlosti ruskog društva«, SPB, 1904., str. 234-235. (Čl. «Sukob dvaju pravaca društvene misli».) Gorki je obilježio strane 234-237., str. 218.

jasna, čin kadšto jednostavan al'karakterističan razvija se toli naravski, da je svaki umni čitalac uvjeren, da se drugačije razvijati ne može, a sve je čin, nigdje fraze, nigdje refleksije, nigdje retorike“ (isto: 88). Realističko oblikovanje ljudskih karaktera i pejzaža, začinjeno piščevom lirskom dušom, nalazimo i u zbirci pripovijedaka *Lovčevi zapisi*, Turgenjevlevom prvom velikom uspjehu.

4. 1. Priroda

U Turgenjevlevim djelima uvijek se nešto događa zato što se umiješala priroda. To su u biti samo kompozicijske motivacije, koje nalazimo na samom početku novela, kod čudnih lovčevih susreta. U zbirci *Lovčevi zapisi*, skoro u svim novelama, čitatelj će vidjeti kako prirodne snage ne djeluju samo u tehnici otvaranja novela. Priroda je nešto daleko jače jer vlada ljudima i njihovim sudbinama bez obzira na njihove poglede ili ideje. Piščev junak je redovito u vlasti nekada dobrohotne, a nekada neumoljive prirode, što se može iščitati kao pesimistička misao o podčinjenosti čovjeka prirodi, o njegovoj nemoći kad stane licem u lice sa stihijom (usp. Flaker 1965: 81-82). Pri pogledu na *Lovčeve zapise* i njihovu fabularnu izgradnju čitatelju pada u oči uloga prirode koja često dovodi do slučajnih susreta pripovjedača i čudnih seljaka. Na lovčevu-pripovjedačevu putu iznenada se znade ispriječiti jezero preko kojeg se ne može bez čamca, kao što je to slučaj u noveli *Ljgov*: „ – Ne, – reče najzad Jermolaj – ovako ne možemo moramo nabaviti čamac...“ (Turgenjev 1973: 42); nevrjeme ga u noveli *Birjuk* dovodi u lugarovu kuću: „Vratnice zaškripaše, nekoliko štenadi složno zalaja. Ja podigoh glavu i pri svjetlosti munje ugledah kolibicu nasred prostrana dvorišta ograđena pletarom“ (isto: 106); isto tako snažna kiša “upravlja” njegovim putom u Aleksejevku gdje će susresti Lukerju (lice sa sjajnim i mrtvačkim očima): „ – Od rane zore kiša nikako nije prestajala. Što sve nismo radili da bismo se sačuvali od nje! I gumene ogrtače smo navlačili gotovo na samu glavu, i pod drveće smo se sklanjali, da bismo manje pokisli [...] Preda mnom je ležalo živo ljudsko biće, ali kakvo? Glava potpuno isušena, jednobojna, bronzana...“ (isto: 162-164).

U Turgenjevljevoj svijesti, dok je lutao od sela do sela u potrazi za divljači, gomilala su se različita pitanja. On razmišlja o čudesnim ljepotama, o bogatstvu prirode svoje zemlje i o surovom načinu života onih koji žive u krilu takve prirode, i to samo zbog nepravednih društvenih odnosa. U njegovoj svijesti nastaju i mnoga druga pitanja, koja se u ciklusu *Lovčevi zapisi* ostvaruju na snažan, lirski način (usp. Vuletić 2013: 14).

Suprotnost između lirskog i epskog načela u Turgenjevljevoj prozi često se tumači i kao suprotnost između romantičarske baštine i realističke pripadnosti. Turgenjev to posve jasno ističe s jednim vrlo važnim statičkim motivom u svojim djelima, u pejzažu. Nema sumnje da je Turgenjev jedan od onih autora koji su u čitatelja stvorili pojmove o ljepoti srednjoruske prirode. Mjesto koje zauzima priroda u njegovoj prozi naročito dolazi do izražaja u noveli *Šume i stepe*: „Evo i šume. Hladovina i tišina. Vitke jasike visoko šumore nad vama; dugačke, spuštene borove grane jedva se miču; snažan hrast stoji kao vojnik pored ljepotice lipe. [...]velike žute muhe nepomično vise u zlatnom vazduhu i najednom odlijeću; mušice se kovitlaju u krug, svijetleći se u sjenci, tamneći na suncu, ptice mirno pjevaju. Zlatan glasić grmuše zvuči kao bezazleno veselo brbljanje: on odgovara mirisu đurđevka“ (Turgenjev 1973: 179). Za Turgenjeva priroda nije samo opis ruske flore, niti pozadina ili dekoracija na kojoj se zbiva neka radnja, a nije ni lirski pejzaž koji dočarava psihički doživljaj, koji često nalazimo u nekih romantičara. U njegovim novelama priroda je ona stihijska snaga koja određuje čovjekov duhovni svijet. Pejzaž se funkcionalno utkiva u pripovijedanje. Upravo ona — priroda unosi u pripovjedača duševni mir i tišinu, i čudnovati nemir, unosi čežnju, snagu i radost (usp. Flaker 1965: 70-72). Da je pejzaž stalan piščev pratilac može se vidjeti već u prvoj pripovijetci *Hor i Kalinič*, u kojoj opisu siromaštva orlovskog sela odgovara gola zemlja: „Orlovsko selo (govorimo o istočnom dijelu orlovske gubernije) obično se nalazi usred uzoranih polja, blizu jaruge koja je pretvorena u prljav ribnjak. Osim nekoliko uvijek povijenih vrba i dvije-tri zakrčljale breze na čitavu vrstu unaokolo ne vidiš ni drvceta“ (Turgenjev 1973: 19), dok bogato kaluško selo pisac opisuje bogatstvom šuma i divljači: „[...] zabrani se prostiru na stotine, a močvare na desetine vrsta, i tamo još ima plemenitih ptica tetrijeba, još ima dobroćudnih šljuka, a žustra jarebica svojim naglim uzlijetanjem još veseli i plaši lovca i psa“ (isto).

Kad Turgenjev govori o prirodi, i najobičnije ruske riječi odjednom postaju nove, tek prvi put izrečene; imaju snažan učinak i neočekivano postaju bliske srcu čitatelja: „Gornji, tanki rub razvučenog oblaka bljesne kao zmijica, a taj bljesak sličan je bljesku kovanog srebra [...] Kao otoci razbacani po rijeci razlivenoj unedogled koja ih okružuje duboko prozračnim rukavima ujednačenog plavetnila, oni se gotovo i ne pokreću; dalje, prema horizontu [...] više nema među njima plavetnila, ali su sami plavi kao nebo“ „[...] spuštaju se kao ružičasti pramenovi prema suncu koje zalazi“ [...] „rumena svjetlost blista kratko vrijeme nad potamnjelom zemljom, i, tiho trepereći, kao pažljivo nošena svijeća, na tom mjestu zablista večernjača.“ [...] „Laka prašina kao žut stup diže se i širi po putu ...“ (Turgenjev 1973: 53). Njegovi opisi prožeti su nizom metafora i personifikacija: „[...] njegova ogromna silueta

izdvajala se, crneći se, od plavkaste vazdušne praznine [...] koja je na tom mjestu bila kao nepomično tamno ogledalo ...“ (isto: 56). „Svjež vazduh mi zastruja po licu“ [...] „Moje tijelo odgovori mu lakom veselom drhtavicom“ [...] „Svuda se kao sjajni dijamanti zablistашe krupne kapi rose; meni u susret pohrliše zvuci zvona...“ (isto: 72). „[...] vrbe su se uzbuđeno njihale i treperile“ (isto: 105).

U opisu odmora (od lova), kod Kaliničevog uljanika, nalazimo rečenicu s kojom pripovjedač čitatelju želi pokazati svoju “pjesničku dušu” koju unosi u prozu: „S toplim bistrim medom pili smo izvorsku vodu i zaspali uz jednoliko zujanje pčela i brbljivo šuškanje lišća“ (isto: 23). Ovakvim rečenicama, u svojim pripovijetkama, pisac-pjesnik želi približiti pripovijedanje stihovnom kazivanju (isto: 10). Na poeziju u prozi, dočaranu onomatopejama, nailazimo i u pripovijetci *Malinova voda*: „Zrikavci su cvrčali u sparušenoj travi; prepelice su pućpurikale kao od bijede; jastrebovi su ravno šestarili na poljima i često se zaustavljali, mašući brzo krilima i širivši rep kao lepezu. Mi smo sjedili nepomično, jedva dišući od zapare“ (isto: 38). Opisujući životinje i ptice pisac čitatelju dočarava svu ljepotu prirode, baš onako kako je on doživljava svojim očima. Jedan takav opis prirode, šume i drveća, nalazimo i u noveli *Birjuk*: „[...] Ispred mene se ogroman ljubičast oblak polako dizao iza šume, nada mnom i u susret meni jurili su dugački sivi oblaci; vrbe su se uzbuđeno njihale i treperile.[...] sjenke su se brzo zgušnjavale Jak vjetar iznenada je zahujao u visini, drveće se zanjhalo, krupne kaplje kiše oštro su zalupale, zapljuštale po lišću, sijevnula je munja i počela da bjesni oluja. Kiša je lila u potocima“ (isto: 105). Turgenjev nastavlja s lirskim opisom prirode i u noveli *Kasjan s Krasive Meči*: „Išli smo kroz široku uzoranu ravnicu; u njoj su se talasasto spuštali oniži tako isto uzorani brežuljci vrlo blagog nagiba [...] u daljini su samo brezove šume svojim zaokrugljeno-zupčastim vrhovima kvarile gotovo pravu liniju horizonta. Uske stazice presijecale su polja, gubile se u udolinama, vijugale se po brdeljcima...“ (isto: 114). Poetsko oblikovanje samo naoko suhih podataka iz života seljaka i prirode predstavlja upravo onu osnovnu draž lovčeva pripovijedanja. U istoj noveli pisac nastavlja s opisom prirode — koji kulminira:

„Po jasnom nebu rijetko kad bi visoko prešao koji rijedak oblak, žučkasto-bijel, kao kasni proljetni snijeg, rasplinut i razvučen kao opuštена jedra. Njihove lijepe ivice, pahuljaste i lake kao pamuk, lagano ali očigledno su se mijenjale svakog trenutka [...] Mladi izdanci, koji nisu bili veći od aršina, okruživali su svojim tankim, glatkim stabljikama pocrnjele, niske, panjeve; okrugle sunderaste izrasli sa sivim rubovima, one iste izrasli od kojih se dobije trud, bile su izlijepljene po tim panjevima; jagoda je pustila po njima svoje ružičaste brčice“ (isto: 122).

Piščeva sistematičnost u opisivanju prirode koju nalazimo već u prvoj noveli, sve će se više, sve do novele *Šume i stepe* razvijati u poetski, metaforama zasićen i ne uvijek dorečeni, pejzaž koji je prelomljen kroz lirskoga pripovjedača: „U kućama gori luč crvenim plamenom, iza kapija čuju se dremljivi glasovi. Utom se i jutarnje rumenilo razlilo; eto, već su se zlatne pruge pružile preko neba, u jarugama se diže para; ševe glasno pjevaju, duhnuo je jutarnji vjetrić – i mirno izlazi rumeno sunce“ (isto: 177).

U opisima pejzaža jasno se može vidjeti karakterističan Turgenjevljev stil: s jedne strane on je realist koji se u svojim opisima (raznih događanja, prirode, životinja i ljudi) pridržava predmetnosti i konkretnosti, dok je s druge strane on pisac-pjesnik, koji u sve te svoje opise unosi poetske usporedbe i metafore, svoje romantičke inspiracije koje pretvaraju njegov opis u tajanstveni svijet prirode. Upravo takav opis prirode najviše dolazi do izražaja u zadnjoj noveli ove zbirke, *Šuma i stepe*, koja je u cjelini posvećena ruskom pejzažu. Sastoji se od deset lirskih odlomaka, uvodnog obraćanja čitatelju i oproštaja sa njim. U njoj se otkriva piščev dar promatranja prirode, o čemu svjedoče brojni detalji kao što su: tirkizni trag na travi bjeljoj od jutarnje rose; rojevi mušica svijetli u sjenci i tamni na suncu; zlatna jesenja breza na blijedoplavom fonu neba; zelenkasto nebo iznad snježne ravnine i šume boje rđe; mokri žbun što ujutro zapahne toplim mirisom noći itd. Lovac-pripovjedač vidi sve moguće boje na oblacima, livadama, na vodi, u šumi, u svitanje, pod sjenkom sutona, na mjesecini ili pri sijevanju munje. Novela počinje opisom proljetnog svitanja i završava nagovještajem proljeća, zatvarajući tako ciklus godišnjih doba (usp. Babović u: Turgenjev 1973: 15). Doživljena svim čulima lovca, lirski opisana priroda osvaja čitatelja, koji može doslovce vidjeti i osjetiti ljepotu srednjoruske prirode: „Popeli ste se na brdo...Kakav izgled! Rijeka vijuga nekih deset vrsta mutno se plaveći kroz izmaglicu; iza nje vodnjikavozelena livada; [...] u daljini vivci krešteći kruže nad močvarom; kroz vlažan sjaj koji se preliva u vazduhu jasno se ocrtava daljina ... a ne kao ljeti. Kako slobodno dišu grudi, kako se brzo kreću udovi, kako sav čovjek postaje čvršći na svježem proljetnom zraku!“ (Turgenjev 1973: 177). Svojom ljepotom lirskog izražaja i bogatstvom boja, u noveli *Šuma i stepe*, Turgenjev je u biti dao kontrast tužnim pričama o ljudskim sudbinama — sudbinama ruskog seljaka-kmeta.

Drugačiji je odnos Turgenjeva prema opisima ljudskih nastambi: osamljenih i trošnih kućeraka na kraju sela ili uz jaruge vlastelinskih majura, seljačkih ognjišta, njihovoj unutrašnjosti te predmetima koji se u njima nalaze – manje je poetski u stilu. Međutim, svi ti opisi uvijek nose u sebi dah pisca-pjesnika, iako sada ponajviše u izboru opisivanih predmeta: „Kućerak stisnut uz kućerak; na krovove nabacana trula slama. Kaluško selo, naprotiv, većinom je okruženo šumom; kuće su slobodnije i uspravnije, pokrivena su šindrom; kapije se

dobro zatvaraju, pletar oko zadnjeg dvorišta nije razvaljen i nagnut prema sokaku i ne zove u goste svaku svinju koja tuda prođe...“ (isto: 19). Kod opisa seljačkih kuća i predmeta možda i nije toliko značajan način na koji su te kuće i predmeti opisani, već je značajno ono što pisac opisuje „U predsoblju, u mračnom uglu, stajala je kmetova žena, ona se također duboko pokloni, ali se ne usudi da priđe ruci. U takozvanoj gostinskoj sobi, desno od predsoblja, već su se muvale dvije druge žene; one su odande iznosile razne stvari: prazne čabrove, skorjele kožuhe, masne ćupove, kolijevku sa gomilom krpa i pjegavim djetetom, i čistile su brezovim metlama prljavštinu“ (isto: 78).

Turgenjev stalno teži za poetizacijom, za traženjem oslonca u kulturnoj starini svijeta drvene i seljačke Rusije. On u svojoj realističkoj prozi uvijek ističe pjesnički duh, svoju poetiku (usp. Flaker 1965: 73). U noveli *Kancelarija* pisac kancelariju opisuje samo kao predmet svog interesa: „Ja pogledah oko sebe: duž pregrade, koja je dijelila moju sobu od kancelarije nalazio se ogroman kožni divan; sa obje strane jedinog prozora, koji je gledao na ulicu, stajale su dvije kožne stolice sa vrlo visokim naslonima. Na zidovima, oblijepljenim zelenim tapetima s ružičastim šarama, visile su tri ogromne uljane slike“ (Turgenjev 1973: 90). Dok u opisu krčme u noveli *Pjevači*, nailazimo na poeziju usred realističke proze: „Na samom ulazu u jarugu, nekoliko koraka od one tačke gdje ona počinje kao uzana pukotina, stoji omanja četvorougla kućica, stoji sama, odvojena od ostalih. Pokrivena je slamom, ima dimnjak; jedan prozor, kao neko oštro oko, okrenut je jaruzi i u zimnje večeri, osvjetljeno iznutra, daleko se vidi u tamnoj mraznoj magli, i mnogom prolazniku seljaku svjetluca kao zvijezda vodilja. Nad vratima kućice prikucana je plava daščica: ta kućica je krčma; prozvana “Skrovište” (isto: 144). Kroz opis krčme možemo vidjeti Turgenjevljevu poetiku suprostavljenu realističkoj prozi u noveli *Kancelarija*; to je opis koji dovodi u vezu sa starim vremenima i daje mu jednu novu dimenziju, pravi ga čudnovato poetskim (usp. Flaker 1965: 73).

4. 2. Karakter

U realističkom djelu na karakter se ne gleda kao na nositelja jedne karakterne osobine, već kao na sklop niza različitih osobina. Realistički oblikovani karakter se mijenja razvijajući se u odnosima s drugim karakterima, čas ima jedne čas druge osobine vladajući se prema svojim socijalno-psihološkim motivacijama, stoga se na promjenama koje se u njemu zbivaju najčešće gradi fabula. I željeni karakter koji se distancira od pripovjedača, postaje nosiocem strukture književnog djela razvijenog realizma, pa su pisci realisti u prvom redu tvorci svojih

karaktera (usp. Flaker 1976: 156). Turgenjev oblikuje odnose između svojih junaka i pušta ih da žive svoj život. Kroz njihove karaktere pisac nam otkriva svoje poglede na rusko društvo i na njegov razvitak. Svi njegovi karakteri su realistički, određeni su svojim porijeklom i sredinom kojoj pripadaju; socijalno su motivirani i imaju svoje intelektualne stavove; svi su detaljno obrađeni: u noveli *Hor i Kalinič* karakter seljaka Hora izražava društvenu povijest ruskog naroda, dok Kaliničeva priroda izražava narodnu duhovnu stvaralačku snagu (usp. Flaker 1965: 80). U Turgenjevljevima i romanima, karakteri su uvijek u središtu pažnje. Najčešće su im podređeni ostali dijelovi struktura. Možda samo priroda ima svoja autonomna prava, kao i pravo na vladanje ljudskim sudbinama (usp. isto: 74). Karaktere Turgenjev izabire iz različitih društvenih sredina. U novelama prije svega, pisac više opisuje vlasteline nego seljake, a seljake opisuje ovako: „On je pametan seljak. Prije jedno dvadeset pet godina izgorjela mu kuća; on dođe mom pokojnom ocu i kaže: 'Dopustite mi', veli, 'Nikola Kuzmiču, da se naselim kod vas u šumi, na močvari. Plaću Vam dobar obrok'. – 'A zašto da se seliš na močvaru?' – 'Pa tako; samo me nemojte više, gospodaru Nikola Kuzmiču, uzimati ni za kakav rad, a obrok odredite kakav god hoćete'. [...] I tako se on naselio u močvari. Otad ga i prozvaše Hor“ (Turgenjev 1973: 22).

U želji da na najbolji mogući način prenese svoja zapažanja čitatelju, Turgenjev s puno pažnje opisuje i ljude i divljač. Pažljivo birajući epite pisac ne opisuje njihov vanjski izgled, već njihovu ćud, njihovu osobnost. Tako na primjer, u *Kasjanu s Krasive Meči* saznajemo da Kasjan voli lutati, on sakuplja ljekovite trave, lovi slavuje. Međutim, svi ti njegovi poslovi i sklonosti imaju svoj skriveni smisao: lutanje je potraga za pravdom koju ne vidi i ne nalazi u svijetu oko sebe; on travama liječi boljke svojih supatnika, slavuje lovi i poklanja ljudima da pjesmom bar malo razvedre svoj neveseli život. Kasjan ne priča puno i krišom se moli da njegov gospodar ništa ne ulovi: „Gospodine, o gospodine! A zašto si ubio onu ptičicu? [...]nije vam grijeh krv nevinu prolijevati? [...]Ti si nju ubio radi svoje zabave. [...]Veliki je grijeh pokazati krv svjetlosti, velika grjehota i strahota...Oh velika!“ (isto: 124-125). U ovom citatu može se vidjeti paralela između seljaka-kmeta i vlastelina, i kada eksplicitno nije prisutna u tekstu. Lovac-pripovjedač je ostao iznenađen ovakvom misli izrečenom od običnog seljaka, a iz njegovih riječi se može zaključiti da to nije misao Kasjanovog gospodara: „On uzdahnu i obori pogled. Ja, pravo da kažem, sasvim preneražen pogledah u ćudnog starca. Njegov govor nije imao zvuk seljačkog govora, tako ne govore prosti ljudi, pa ni rječiti ljudi tako ne govore. To je jezik smišljeno svečan i čudan...Ja nikad nisam slušao tako nešto“ (isto). Turgenjev Kasjana opisuje kroz opis njegove rođakinje Anuške: „Cijelo njeno tijelo bilo je malo i mršavo, ali vrlo skladno i vitko, a lijepo lice

neobično nalik na lice samog Kasjana, mada Kasjan nije bio lijep. Iste one oštre crte, isti onaj čudnovat izgled, lukav a povjerljiv, zamišljen a pronicljiv, i pokreti isti“ (isto: 129). Pripovijetkom *Birjuk* Turgenjev čitatelju otkriva dramu ljudske savjesti, koja se svakodnevno raspinje između osjećanja dužnosti i želje da pomogne supatnicima seljacima. Na pitanje lovca: „Kažu, ti nikome ne popuštaš.“ (isto: 108), šumar Birjuk odgovara: „Radim svoj posao, odgovori on mrgodno, ne može se gospodarev kruh badava jesti“ (isto). Međutim, dužnost ga tjera na nečovječne postupke zbog čega je i često antipatičan u svojoj šumarskoj revnosti. Teško je ostati čovjek u njegovom položaju. On ne ponavlja uzalud: „Ja sam sluga kao i ti“ (isto: 111). Slijedi opis šumara: „Pogledao sam ga. Rijetko sam imao priliku da vidim tako snažna čovjeka. Bio je visokog rasta, širokih ramena i izvanredno lijepo razvijen. Ispod mokre konopljane košulje reljefno su mu se isticali snažni mišići. Crna grgurava brada do polovine je skrivala njegovo grubo i muško lice, ispod sraslih širokih obrva smjelo su gledale sitne smeđe oči“ (isto: 107). U pripovijetki *Pjevači*, u kojoj je naglašena prozaičnost, Turgenjev pokazuje kako je narodna, seljačka duša i pored stoljeća robovanja ostala duboko osjećajna i osjetljiva na ljepotu. Tako na primjer seoska krčma predstavlja scenu, publiku predstavljaju kočijaši, pijanice, skitnice, krčmar i njegova žena. Pisac je uz pomoć pjesme krčmu pretvorio u umjetničku estradu. Pjevači su Jakov i bezimeni preduzimač. Turgenjev ovako opisuje Jakova: „Izgledao je kao odvažan fabrički radnik. Njegove upale oči, velike, nemirne, sive oči, prav nos [...] krupne ali lijepe, izrazite usnice — cijelo njegovo lice odavalo je osjetljiva i strasna čovjeka. Bio je vrlo uzrujan: žmirkao očima, nejednako disao, ruke su mu se tresle kao u groznici, njega je stvarno i bila obuzela groznica [...] koja je tako poznata svima ljudima koji govore ili pjevaju pred skupom“ (isto: 148). Seljaci-kmetovi slušaju pjesmu sa uzbuđenjem dok im suze naviru na oči: „U mome srcu, osjećao sam, navirale su i dizale se prema očima suze; iznenadih se kad najedanput začuh potmulo, uzdržano jecanje... — obazrem se — krčmareva žena je plakala“ (isto: 158).

Poetizacija ruskog kmeta je imala, u piščevo vrijeme, i posebnu društvenu funkciju – naglašavanje talentiranosti, osjećaja za prirodu i umjetnost kod ruskih seljaka. Turgenjev je u pismu svojoj ljubavi (Paulini Viardot) priznao da je zbog stalne težnje za poetizacijom i traženjem oslonca u kulturnoj starini usred svijeta drvene i seljačke Rusije, natjecanje pjevača u seoskoj krčmi u noveli *Pjevači* prikazao u, kako on sam kaže “ponešto uljepšanom obliku” (usp. Flaker 1965: 73).

U Turgenjevlijevim novelama narodna, seljačka duša ne imponira samo mudročću Hora i poetičnošću Kaliniča, šumarevim osjećanjem dužnosti i Kasjanovom žeđi za pravdom već imponira i sa snagom kojom seljaci-kmetovi podnose patnju. U noveli *Žive mošti*

seljančici Lukerji priroda je dala sve: pamet, dar, ljepotu, voljenog momka. Ali na pragu ljudske sreće, Lukerja doživljava nesreću padom sa stepenica, postaje bogalj gubeći sve darove prirode. Ipak, njezina duša na mucu pokazuje snagu: „Ali me vi nemojte mnogo žaliti, zbilja! Da vam, na primjer, i ovo kažem: ja ponekad i sad... Vi se valjda sjećate kako sam ja bila vesela u svoje vrijeme? Djevojka i po! Pa znate li što? Ja i sad pjevam pjesme“ (isto: 169-170). Lukerja nosi patnju ne tražeći sažaljenje. Utjehu nalazi gledajući vedrinu nebesku, razgovara sa leptirom kad doleti, veseli se lastavici kad pod strehom savija gnijezdo. Ona sedam godina leži oduzeta i u snovima vidi svoju “divnu” smrt kako sva u bijelom dolazi preko zelenih polja. Turgenjev ljepotom vizije smrti implicitno govori o užasu života: „A, međutim, čujem — neko već ide k meni, tako blizu, i zove: Lušo! Lušo! ... Ej, mislim, kuku meni, ne stigoh! [...] Kad gle — po samim vrhovima klasova brzo ide k meni, ali ne Vasja, već sam Krist! [...] Golobrad, visok, mlad, sav u bijelom, samo mu je pojas zlatan, pa mi pruža ruku. Ne boj se, veli kićena nevjesto moja, pođi za mnom; ti ćeš kod mene u carstvu nebeskom kolo voditi i pjesme rajske pjevati“ (isto: 171-172). Etičku vrijednost lika seljanke Lukerje pisac potvrđuje činjenicom što, iako teško bolesna, ona bez zavisti gleda oko sebe zdrave, lijepe i vesele ljude. Novela *Bežina livada*, u kojoj su junaci djeca, najsnažnije osuđuje kmetstvo. Turgenjev je djecu okupio oko vatre opisujući ih: kako su pametna, požrtvovana, dobra i nesretna, jer mogu biti samo sluge kao i njihovi roditelji; plamen vatre u noći osvjetljava dječje bose noge, ispijena lica, krpe i zakrpe; imaju po šest, sedam, devet i više godina, a već nose breme života. Na Pavlušinom boginjavom licu najupadljivija su velika ali pravilna usta: „Dječak, istina, nije bio lijep, pa ipak mi se dopao: gledao je vrlo pametno i otvoreno, a i u glasu mu se osjećala snaga. Odijelo mu nije bilo najbolje: sastojalo se samo iz proste kudjeljne košulje i zakrpljenih čakšira“ (isto: 58). Iljuša, iako nema više od dvanaest godina, je već radnik u fabrici: „Lice trećeg, Iljuše, bilo je dosta beznačajno: kukasta nosa, izduženo, kratkovidno, izražavalo je neku tupu, boležljivu zabrinutost“ (isto). „Kostja, dječak od svojih deset godina, budio je moju radoznalost svojim zamišljenim i tužnim pogledom. Bio je malog rasta, slabo građen i prilično siromašno obučan“ (isto: 59). „Vanju, u početku nisam ni opazio: ležao je na zemlji šćućurivši se mirno pod grubom asurom, i samo bi pokatkad pomaljao svoju plavu kudravu glavu. Taj dječak imao je svega oko sedam godina“ (isto: 59). Dječaka iz bogatije kuće, lijepo odjevenog i bezbrižnog, Turgenjev je doveo među njih (siromašnu seljačku djecu) da upadljivije istakne sve što im život još u djetinjstvu oduzima: „Najstarijem od sviju, Feđi, dali biste oko četrnaest godina. Bio je to vitak dječak, lijepih, tankih, malo sitnih crta lica, grgurave plave kose, svijetlih očiju, sa stalnim, poluveselim, poluodsutnim osmijehom. Pripadao je, kao što je po svemu izgledalo, bogatoj porodici i nije

izišao u polje iz potrebe, nego zabave radi“ (isto: 58). Djeca siromašnih seljaka ne mogu ništa promijeniti, jer samo smrt oslobađa od ropstva. Zato je novela *Bežina livada*, koja priča o djetinjstvu, umjesto vedrine puna tuge.

Kroz opise seljaka i njihovih karaktera, Turgenjev zorno prikazuje proces psihičkog deformiranja seljaka-kmetova, koji se mire i sa životom bez ljudskog dostojanstva. Takav je i lik seljaka Stepančića iz novele *Malinova voda*, kojega su vlastelini zaboravili; ne vode ga u spisima živih i nikoga ne zanima gdje i od čega živi: „Stepančić nije primao baš nikakve pomoći, nije bio u srodstvu ni s kim, nitko nije znao ni da on postoji. Taj čovjek nije imao čak ni svoje prošlosti; o njemu nitko nije govorio; on teško da je i prilikom revizije unesen u spisak“ (isto: 33). Kad bi nestao na dan-dva ili umro, nitko ne bi primijetio da ga nema, kaže Turgenjev. Stjepan je to osjećao i ponaša se kao da ga nema: on se ne buni se, ne žali se i ne moli nikoga za ništa. Ali ipak je nastavljao živjeti, iako je smrt dostojnija čovjeka od života u njegovom položaju. Sav njegov život svodi se na borbu za bilo kakav zalogaj hrane: „Išao je i kretao se bez ikakva šuma; kihao i kašljao u ruku, sve kao pribojavajući se nekoga; vječito je nešto šepRTLjio i šutke trčkarao, kao mrav, i sve to radi jela, jedino radi jela“ (isto: 34). U noveli *Starosta* Turgenjev pokazuje, kako proces psihičkog deformiranja seljaka-kmeta može dovesti i do toga, da seljak služeći vlastelinu može i sam postati tiranin: „Na nekih petnaest vrsta od mog imanja živi jedan moj poznanik, mlad vlastelin, bivši gardijski oficir Arkadije Pavlič Pjenočkin. [...] govoreći njegovim vlastitim riječima, strog, ali pravedan, brine se za dobro svojih potčinjenih i kažnjava ih — također radi njihova dobra“ (isto: 73). Lik Pjenočkina je građen na kontrastu, dok cijela priča počiva na neočekivanom iznenađenju. Opisujući njegove ruke, rukavice, odijelo, kabinet, livreje njegovih slugu, Turgenjev naglašava bjelinu, urednost, ponašanje kulturnog čovjeka. A onda odjednom, Pjenočkin naređuje šibanje sobara Fjodora, samo zato što je za doručak servirao nezagrijano vino: „Zašto vino nije zagrijano? — upita prilično oštrim glasom jednog sobara. Sobar se zbuni, stade kao ukopan i probljedje [...] Hajde, idi, doda poslije kratke šutnje, podiže obrve i zazvoni [...] Uđe čovjek debeo, tamne puti, crne kose, niska čela i očiju potpuno utonulih u salo. Uredi tamo⁴ što treba za Fjodora... — reče Arkadije Pavlič tiho i savršeno mirno“ (isto: 75-76). Na isti način, na koji je opisao lik vlastelina Pjenočkina, Turgenjev ocrtava i lik njegovog upravnika imanja Sofrona. Prvo ga vlastelin hvali govoreći gostu da ima odličnog upravnika. Prvi susret s njim, a naročito opis gumna, vjetrenjače, žive ograde oko imanja, to i potvrđuje. Međutim, u toj atmosferi zadovoljstva vlastelina svojim upraviteljem, događa se

⁴ „Uredi tamo...“ — Ta rečenica znači da Fjodora treba išibati.

jedna neočekivana scena. Jedan od njegovih kmetova, seljak Antip sa sinom, klečeći moli gospodara da ih spasi od upravnika: „A čime te je upropastio? — reče gledajući u starca preko brkova. — Gospodaru, potpuno me je uništio. Dva sina mi je preko reda poslao u vojnike, a sad mi i trećeg otima. Jučer mi je, gospodaru, posljednju kravicu otjerao iz štale, i domaćicu moju istukao [...] Gospodin Pjenočkin se namršti. Što to ipak znači? — upita starostu poluglasno i nezadovoljno“ (isto: 84). Ovaj dijalog, između vlastelina i kmeta, otkriva čitatelju da se iza naizgled urednog imanja krije bezakonje i iskorištavanje ljudskih nesreća. Kakav je u zbilji upravitelj imanja, Turgenjev nam pokazuje u dijalogu lovca sa svojim poznatim seljakom Anpadistom, koji o Sofronu kaže: „Kakav je to čovjek? Pas, a ne čovjek; takvog psa nema do samoga Kurska [...] On tamo gazduje kao da je njegovo. Svi mu seljaci duguju, rade kod njega kao da su mu nadničari“ (isto: 85). Kroz lik Sofrona čitatelj može zaključiti da je Turgenjev s velikom pažnjom gledao i ruskog seljaka-kmeta i vlastelina. U uvjetima apsolutne moći plemstva kao i apsolutne nemoći seljaka, piščevi likovi seljaka su: svojim trudom, moralom, patnjom i žeđu za pravdom, otkrivali sve užase kmetstva u kojem su vlastelini gubili kriterije o dozvoljenom, čineći grozne stvari svojim seljacima — kmetovima (usp. Babović u: Turgenjev 1973: 14).

Svoje novele Turgenjev gradi na kontrastima karaktera. Većina novela *Lovčevih zapisa* izgrađena je na parnim karakterima, na paralelama seljaci – vlastelini. Već se u prvoj noveli *Hor i Kalinič* može vidjeti da je izgrađena na kontrastu dvojice seljaka-kmetova: jedan je liričan i nježan, on je pjesnička priroda u puku, dok je drugi racionalan i praktičan od prirode, priprost ali snažna i bistra uma (usp. Flaker 1965: 77).

Isto tako za Turgenjeva i kostim ima funkciju. Po tome kako je određen lik odjeven, možemo točno i precizno odrediti kojem društvenom sloju, taj lik pripada. Na to nas upućuju slijedeći dijelovi iz teksta: „Sjedili smo na perzijskom divanu. Arkadije Pavlič bio je u širokim svilenim čakširama i crnom kadifenom kaputu, imao je lijep fes s plavom kićankom i žute kineske papuče“ (Turgenjev 1973: 75). „Obazreh se i ugledah seljaka od svojih pedeset godina, prašnjavog, u rubaški, u likovim opancima, s pletenom torbicom i kaftanom preko ramena“ (isto: 38). Čitatelj može zapaziti da pisac ne teži za poetizacijom kod opisa kostima; oni su prilično jednostavni, lišeni svake lirike: „Na njemu je bila šarena cicana žuto obrubljena košulja; kratak nov kaput, ogrnut, jedva se držao na njegovim uskim ramenima; o plavom pojasu visio mu je češljic“ [...] „Odišlo mu nije bilo najbolje: sastojalo se samo iz proste kudljene košulje i zakrpljenih čakšira“ (isto: 58). Za razliku od lirskih opisa prirode, kao i poetiziranih opisa seljaka, Turgenjev odjeću seljaka i vlastelina (kako su odjeveni) opisuje vjerodostojno i bez uljepšavanja, dajući im ujedno i socijalni status: „Obučen je bio u

star, pocijepan kaput boje adelaida⁵ ili kako se to kod nas kaže 'odelaida', sa somotskim okovratnikom i sitnim dugmićima“ (isto: 98). „Njegovo odijelo pokazivalo je pretenziju na ukus i kicošku nemarnost: na njemu je bio kratak gornji kaput brončane boje, zakopčan do vrha, ružičasta kravata s ljubičastim krajevima i kadifen, crn kačket sa zlatnim gajtanom, nabijen do samih obrva“ (isto: 137).

Turgenjev likove karakterizira od odjeće do načina govora, prema pripadnosti seljaštvu ili vlasteli; svi se odlikuju razvijenom sposobnošću za emocionalno doživljavanje. Pisac uvijek nastoji uspostaviti ravnotežu između socijalnoga bića svojih junaka i njihovog emocionalnog života. Svi likovi u novelama, počevši od seljaka Hora i Kaliniča, često su ispunjeni poezijom (seoska djeca u *Bežinu lugu*), a nekada su i umjetnički nadareni (*Pjevači*). Seljaci u *Lovčevim zapisima* su neobični ljudi. Obično su to kmetovi otrgnuti od zemlje i svojega sela (zato su im i kuće najčešće izdvojene od naselja), pa zato i mogu biti čudni (suvišni) ljudi ruske provincije. To su nježne i osjećajne duše u kojima se osjeća okus stepa i svježina koja dolazi od njihovih dodira s prirodom, ali rijetki su među njima seljaci poput Hora, marljivi i dobri gospodari (usp. Flaker 1965: 74-75). Kada se radi o njihovim poetskim dušama, dovoljno je samo sjetiti se kada Kalinič u prvoj noveli *Lovčevih zapisa* dolazi s kiticom jagoda za svoga prijatelja, i kada pripovjedač priznaje kako to od seljaka nije očekivao: „Kalinič je (kako sam poslije doznao) svaki dan išao sa spahijom u lov, nosio mu torbu, ponekad i pušku, pazio gdje pada ptica, donosio vodu brao jagode, pravio kolibe, išao po kola, bez njega g. Polutikin nije mogao ni koraka da makne“ (Turgenjev 1973: 22). Kita cvijeća sa kojom dolazi prijatelju Horu, karakterizira njegovu osobnost, njegov karakter: on je sav priroda i poetičnost, ali za razliku od Hora, Kalinič je nepraktičan i zato je siromah. On se ne brine o danu i komadu kruha: „Kalinič je bio čovjek vrlo veseo i dobroćudan, stalno je pjevušio, bezbrižno je gledao oko sebe, malo je unjkao, osmjehujući se žmirkao je svojim svjetloplavim očima...“ (isto: 23). On je rođeni je liričar, zaljubljen u prirodu. Za razliku od Hora, Kalinič ima lijepo lice koje se dopada na prvi pogled, a i posao mu je u skladu sa lirskom dušom, on je pčelar i rezbar. I poneki vlastelin je za Turgenjeva “čudak” i poetska duša, ali je isto tako i nesposoban za praktički život. Pripovjedaču se, ako je on u pripovijetci prisutan, likovi isprva pričinjaju zagonetnim. Putujući i loveći divljač, lovac-pripovjedač nailazi na čudne kuće, starce i žene, žene koje se u svom opisu odlikuju neobičnom ljepotom. Turgenjev ne poetizira seljaka, već on izabire i gradi njegov karakter (usp. Flaker 1965: 74-75).

⁵ *Adelaida* — ljubičastoplava boja.

U predgovoru M. Babović piše kako nijedan ruski pisac u svom djelu, do Turgenjeva, nije dao adekvatno mjesto pitanju seljaštva kao i njegovom životnom značaju. U svojoj zbirci pripovijedaka *Lovčevi zapisi*, Turgenjev je selo i seljake sa periferije pomjerio u centar književne tematike (Babović u: Turgenjev 1973: 5).

Ruski kritičar Bjelinski mu je pisao: „Vi sami ne znate šta je vaš *Hor i Kalinič*. To je glas cijele Rusije.“ A u članku *Pregled ruske književnosti za 1847. godinu* Bjelinski piše: „Nije čudo što je mala pripovijetka *Hor i Kalininič* imala takav uspjeh. U njoj je pisac prišao narodu na nov način, kako mu prije njega niko nije prilazio“ (isto: 5-6).

Turgenjev prvi stvara cijelu galeriju likova seljaka i ne slika ih kao bića dostojna sažaljenja, već naprotiv, oni su po umu, moralu, bogatstvu duše, osjećanju za ljepotu, ne samo ravni, već su iznad svojih obrazovanih gospodara: „Crte njegova lica podsjećale su na Sokrata: isto tako visoko čvornovato čelo, iste sitne oči, isti prćast nos...“ (Turgenjev 1973: 23-24). Ova sličnost Hora i Sokrata ima dvostruku funkciju: ojačati lik uspoređujući ga sa poznatim filozofom, koji tako ojačan simbolizira mudrost ruskog seljaka. Turgenjev, za razliku od Gogolja, bez ikakvih iluzija osuđuje kmetstvo: „Ja nisam mogao da dišem isti vazduh, da živim zajedno sa onim što sam mrzio [...] Bilo mi je neophodno da se udaljim od neprijatelja, da bih ga iz daljine što žešće napao. Moj neprijatelj je bilo *kmetstvo*. Pod tim imenom ja sam skupio sve protiv čega sam odlučio da se borim do zadnjeg daha i zakleo se da se nikada neću sa njim pomiriti“ (Babović u: Turgenjev 1973: 6).

4. 3. Pripovjedač

U *Lovčevim zapisima* se gotovo ništa ne događa, nema bilo kakve dinamične fabule. Prva novela, *Hor i Kalinič*, predstavlja pripovjedačev susret i njegove razgovore s dva seljaka. Potpuno jednostavna je i novela *Bežina livada*, u kojoj se lovac-pripovjedač izgubio u noći punoj magle, te dospjeva do grupice seljačke djece koja čuvaju konje. U noveli, osim prekrasnih opisa prirode i opisa djece, nema skoro nikakve radnje. Tek na samom kraju, više kao obavijest, saznajemo da je Pavel (jedan od dječaka) te iste godine poginuo pavši s konja i da više nije živ. U noveli *Kasjan s Krasive Meči* slomljena osovina kotača zaustavlja pripovjedača kod starog seljaka koji mu govori o sebi: „Živim kako gospod zapovijeda – reče on naposljetku – a da se, ovaj, bavim nečim – ničim se ne bavim. Nerazuman sam zdravo još iz malena, radim koliko se može, slab sam vam ja radnik ... Kud sam pristao! Nisam zdrav i ruke su mi nespretne. A ljeti hvatam slavuje“ (Turgenjev 1973: 125). Međutim, upravo iz tih razgovora, iz priopćenih događaja kao obična obavijest, može se rekonstruirati neka

unutrašnja fabula, pomalo zagubljena, ali ipak prisutna; fabula koja u *Lovčevim zapisima* to prestaje biti. Samo spominjanje događanja na svom putu, naizgled uzgredno, može se povezati i na osnovu toga moguće je posložiti cijelu biografiju seljaka-kmeta, a to je ono osnovno u piščevoj prozi – ljudski karakter koji uvijek uz njega stoji u središtu pažnje (usp. Flaker 1965: 78-79).

Većina novela *Lovčevih Zapisa* izgrađena je na parnim karakterima. Novela *Hor i Kalinič* je izgrađena na kontrastu dvojice seljaka: jednog poetskog i nježnog, a drugog racionalnog i poduzetnog. Poetizacija seljaka-kmeta dolazi do izražaja kad pripovjedač sretne Kaliniča: „[...] pripadao je idealistima, romantičarima, zanesenjacima i sanjalicama“ [...]. „Kalinič je bio bliže prirodi [...] nije volio razmišljati i svemu je slijepo vjerovao“ (Turgenjev 1973: 26, 27). Međutim, kad pripovjedač sretne seljaka Hora lirski opisi izostaju, prepuštajući mjesto realnom: „Hor je shvaćao stvarnost [...] ...izrodio je veliku porodicu, pokornu i složnu“ [...]. „Hor je govorio malo, smješкао se i bio pametan za sebe [...] uzdigao se čak do ironičnog gledanja na život“ (isto: 26). Ovaj kontrast između lirskog (romantičko) i epskog (realističko) još više dolazi do izražaja kad pripovjedač progovori o seoskim pjevačima ili o stvarnom poetskom karakteru bolesne Lukerje u noveli *Žive mošti*. Približivši se bliže krevetu, pripovjedač kaže: „Preda mnom je ležalo živo ljudsko biće, ali kakvo? Glava potpuno isušena, jednobojna [...] nos uzan...; usne se gotovo i ne vide, samo se zubi bijele i oči“ (isto: 164). Nasuprot realističkom opisu bolesne Lukerje, pripovjedač njezin karakter opisuje poetski: „Misao da se to polumrtvo stvorenje sprema zapjevati, izaziva u meni nehotičan strah. Ali prije nego što sam mogao riječi progovoriti, — u mojim ušima zatreperi otegnut, jedva čujan, ali čist i pouzdan zvuk [...] Ona je pjevala, ne mijenjajući izraz svoga skamenjenog lica, ukočivši čak i pogled. Ali je tako dirljivo zvonio taj bijedni, usiljeni glasić, koji se lelujavao kao strujica dima, tako joj se htjelo da svu dušu izlije“ (isto: 170).

Piščevo poetiziranje ruskog kmeta, naglašavanje osjećaja za prirodu i umjetnost kod ruskih seljaka, kao i isticanje njihove čovječnosti, imala je i posebnu društvenu funkciju: oslobađanje ruskog seljaka od kmetstva (usp. Flaker 1965: 60). Upravo je lik lovca-pripovjedača omogućio Turgenjevu da priče o nevoljama seljaka-kmeta sažme u lovčeve razgovore prilikom susreta s različitim kmetovima ili vlastelinima (njihovim vlasnicima), i da na taj način poetizira njihove “seljačke” karaktere, onako, kako ih lovac-pripovjedač doživljava: „Lovac Vladimir je govorio kao mladi provincijski glumac koji igra ulogu prvih ljubavnika. [...] Bio je kmet, pa je oslobođen; u ranoj mladosti učio je muziku, zatim je služio kao sobar; bio je pismen, pročitao je, koliko sam mogao prosuditi, neke knjižice, i živeći sad

kao što mnogi žive u Rusiji, bez prebijene pare, bez stalnog zanimanja, hranio se izgleda manom nebeskom“ (Turgenjev 1973: 42).

Na početku svojih novela Turgenjev se javlja kao pripovjedač, zatim polako prepušta ulogu pripovjedača svojim likovima, koji i dalje govore njegovim lirskim jezikom, punim emocija. Međutim, u zbirci novela *Lovčevi zapisi* pisac mijenja svoj odnos prema pripovjedaču; pripovjedač postaje lik koji se reflektira u piscu i više nije u centru čitateljeve pažnje. Pripovjedač i njegov “ja” ovdje je potisnut u ime realizma (usp. Flaker 1965: 69). To se može vidjeti već u prvoj noveli *Lovčevih zapisa*, u kojoj Turgenjev mijenja svoj odnos prema pripovjedaču. Pažnja se odmiče od prvog lica na vanjsku svijest i ljudske karaktere unutar sustava. Pripovjedačem postaje lik koji u svemu odgovara samome piscu, kao na primjer, dokoni vlastelin, lovac i ljubitelj prirode iz Orlovske gubernije: „Kad sam kao lovac posjećivao žizdrinski okrug, sreo sam se na polju i upoznao sa sitnim kaluškim vlastelinom Polutkinom, strasnim lovcem i, prema tome, dobrim čovjekom. Imao je on, istina, nekih nedostataka: na primjer, prosio je sve bogate udavače u guberniji, i pošto bi bio odbijen i zabranjivan mu pristup u kuće, on se žalostan jadao svim prijateljima i poznanicima“ (Turgenjev 1973: 20). Lik lovca-pripovjedača u *Lovčevim zapisima* je u 1. licu, što nije osobitost realizma. Međutim, ovdje čitatelj vidi da je pažnja premještena s prvoga lica na vanjski svijet. Pripovjedač nastoji biti neutralan, ali njegova prisutnost, njegov lirski odnos prema vanjskom zbivanju i često direktno obraćanje čitatelju ostavljaju kod čitatelja dojam neposrednosti (usp. Flaker 1965: 69).

5. ZAKLJUČAK

Cilj ovog rada bio je prikazati i analizirati ulogu lirskog i epskog u opisu ambijenta, ali i prirode ruskog čovjeka u zbirci novela I. S. Turgenjeva *Lovčevi zapisi*. Likovi protagonisti koji su analizirani kroz niz citata u kojima mješavina lirskog i epskog čini podlogu za opis njihovog fizičkog izgleda, ali i karaktera. Prva odrednica po kojoj se ovi likovi razlikuju odnosi se na njihov fizički opis. I kod jednih i kod drugih vanjski izgled je izrazito naglašen, međutim, dok seljaka-kmeta krasi moralnost i poštenje, kod likova vlastelina u opisu dominiraju oholost i nečovječnost. Još jedna zajednička odrednica prema kojoj su junaci ovih novela analizirani jesu njihovi kostimi. Situacije u kojima kostim ima utjecaj na junake i ne junake razlikuje se po tome što kod seljaka pridonosi romantičnosti trenutka i služi za otkrivanje emocija dok kod vlastelina služi kao sredstvo za demonstraciju vlasti i bogatstva. Seljaci su u izravnoj vezi s kostimom i odjećom, a vlastelini u pravilu na izravan način iskorištavaju prisutnost iste. Također, seljaci su u izravnoj vezi s prirodom koja im pruža utočište i mir, a vlastelinima je to ambijent za lagodan život. Seljake-kmetove upravo ljubav prema Rusiji čini jakima. Kroz upoznavanje iste, otkrivaju sebe i svoje karaktere istovremeno prikazujući vlastitu cjelovitost. Kod seljaka, ljubav prema svojoj zemlji i bližnjem svome je ono što ih čini superiornima vlastelinima. Njihova čovječnost nije samo u njihovom izgledu i karakterima već i opisima njihovih kuća, dodira, riječima i iskustvu koje ih čini takvima.

Analiza lirskog i epskog po ovim odrednicama dovodi do zaključka da i seljaci i vlastelini žele ukinuti kmetstvo. Međutim, razlika između njih je da seljaci vole svoju zemlju i žele biti voljeni, a vlastelini žele vladati, biti voljeni i pokoravati. Stoga seljaci pobjeđuju u ljubavi i čovječnosti, unatoč teškom životu pronalaze smisao svog života te ostaju jaki. Hor gradi i s obitelji živi u slozi i ljubavi. Kalinič pronalazi ljubav u prirodi i sanjarenju, a Lukerja ne zavidi unatoč svojoj teškoj bolesti. Vlastelini imaju priliku za promjene koju propuštaju jer žele pokoriti seljake čime ih na kraju uništavaju.

6. BIBLIOGRAFIJA

Izvori:

Turgenjev, Ivan Sergejevič. *Lovčevi zapisi*. Preveli: Kiril Svinarski, Miloš Moskovljević. Sarajevo: Veselin Masleša, 1973.

Turgenjev, Ivan Sergejevič. *Lovčevi zapisi*. Preveo: Zlatko Crnković. Kostrena: Lektira d.o.o, 2012.

Turgenev, Ivan Sergeevič. *Zapiski ohotnika*. 1852.

Literatura:

Flaker, Aleksandar. *Ruski klasici XIX stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga, 1965.

Flaker, Aleksandar. *Ruska književnost*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1986.

Flaker, Aleksandar. *Stiske formacije*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1976.

Flaker, Aleksandar. *Književne poredbe*. Zagreb: Naprijed, 1968.

Gorki, Maksim. *Istorija Ruske književnosti*. Preveo: Nikola Damjanović. Sarajevo: Veselin Masleša, 1962.

Pisarev, Dmitrij Ivanović. *Izabrane studije i rasprave*. Preveo: Miloslav Babović. Beograd: Kultura, 1962.

Flaker, Aleksandar. *Novija ruska književnost — Ruski realizam*. U: Flaker, Aleksandar (Ur.). *Povijest svjetske književnosti*, Knjiga 7. Zagreb: Mladost, 1975.

Merežkovski, Dmitrij Sergejevič. *Počeci novoga idealizma u djelima Turgenjeva, Gončarova, Dostojevskoga i L. N. Tolstoja*. U: Flaker, Aleksandar (Ur.). *Ruska književna kritika*. Zagreb: Naprijed, 1966.

Vuletić, Vitomir. *Turgenjev i umjetničko osmišljavanje savremenosti*. U: Bunjak, Petar (Ur.). *Slavistika*, Knjiga XVII. Beograd: Slavističko društvo Srbije, 2013.

7. SAŽETAK – Lirsko i epsko u I. S. Turgenjeva (na primjerima novela iz *Lovčevih zapisa*)

Cilj ovog diplomskog rada je analiza karakterizacije likova u djelu I. S. Turgenjeva *Lovčevi zapisi* uz pomoć spajanja lirskih i epskih elemenata. Na osnovu tih elemenata, koji su ujedno i neizostavan dio njegovog stila, Turgenjev je uspio na pravi način opisati, ne samo ljepotu ruske prirode, već i brojne nijanse duše i karaktera ruskog čovjeka toga vremena. Na taj je način Turgenjev u svojim djelima stvorio umjetničke slike, koje u sebi sadrže osobitosti prijelazne epohe u povijesti razvoja Rusije.

Ključne riječi: I. S. Turgenjev, *Lovčevi zapisi*, kmetovi, vlastelini, priroda, karakter, pripovjedač.

8. РЕЗЮМЕ – *Лирическое и эпическое в произведении И. С. Тургенева Записки охотника*

Цель данной работы — анализ характеристики героев в произведении *Записки охотника* И. С. Тургенева на примерах сочетания лирических и эпических элементов. На основе этих элементов, которые являются неотъемлемой частью его стиля, у Тургенева была возможность подробно описать не только красоту русской природы, но и многочисленные оттенки души и характера русского человека своей эпохи. Таким образом, Тургенев в своих произведениях создал художественные образы, содержащие в себе особенности переходной эпохи в истории развития России.

Ключевые слова: И. С. Тургенев, *Записки охотника*, крепостные, аристократы, природа, характер, рассказчик.

9. SUMMARY – Lyric and epic elements in the I. S. Turgenev's *A Sportman's Sketches*

The primary goal of this work is to analyze the characteristics of the main characters in the I. S. Turgenev's collection of stories *A Sportman's Sketches* (*Zapiski ohotnika*) based on the examples of combination of lyric and epic elements, which are unavoidable part of the writer's style. On that grounds, Turgenev managed to describe, not only the beauty of nature, but also the numerous shades of soul and character of contemporary Russians. Therefore, in his opus Ivan Sergeevich wrote a number of artistic creations that include particularities from transition time in Russian history.

Key words: I. S. Turgenev, *A Sportman's Sketches*, serfs, lords, nature, character, narrator.